

Simultana ali sukcesivna dvojezičnost – to je dilema

*Marina Furlan**

Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper

Povzetek: Predstavljena raziskava izhaja iz opredelitve dvojezičnosti, po kateri velja za dvojezično tista oseba, ki že od rojstva ali od zgodnjega otroštva dalje usvaja (v naravni situaciji) dva jezika. Problem raziskave je bil ugotoviti, ali med izvorno (izpostavljenost obema jezikoma od rojstva dalje ali najkasneje do dopolnitve prvega leta starosti) in neizvorno (izpostavljenost prvemu jeziku od rojstva dalje, drugemu jeziku pa po prvem letu starosti, vendar pred vstopom v šolo) dvojezičnimi mladostniki obstajajo osebne razlike. Udeleženci raziskave so bili mladostniki z gimnazij na Slovenski Obali in iz Trsta. Rezultati raziskave kažejo, da izvornost/neizvornost dvojezičnosti ne vpliva na osebne poteze mladostnikov, ki so sodelovali v raziskavi.

Ključne besede: jeziki, dvojezičnost, osebne lastnosti, mladostniki, Slovenija, Italija

The dilemma of simultaneous or successive bilingualism

Marina Furlan

Science and Research Center of the Republic of Slovenia, Koper, Slovenia

Abstract: The study starts from the definition of bilingualism, according to which a person is considered to be bilingual, if she had started to learn (in natural situations) two languages from her birth or from early childhood on. The aim of this research work was to assess the existence of any personality differences among “simultaneous” (children exposed to both languages from birth on or at least before the first birthday) and “successive” (children exposed to the first language from birth on and to the second language from the toddler period through early childhood) bilingual adolescents. The participants were adolescents from secondary schools from the Slovenian coast and from Trieste. Results show that simultaneousness/successiveness of acquisition of the two languages in question does not have any impact on personality traits of tested adolescents.

Key words: language, bilingualism, personality traits, adolescents, Slovenia, Italy

CC=3120 2840

**Naslov / address: Marina Furlan, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Garibaldijska 18, 6000 Koper, Slovenija, e-mail: marina.furlan@zrs-kp.si*

Dvojezičnost

Preden preidemo k debati o oblikah dvojezičnosti, se moramo ustaviti ob osnovni opredelitvi pojma dvojezičnosti ter pogojev, pod katerimi lahko o osebi rečemo, da je dvojezična. Sam pojem »dvojezičnost« se namreč marsikomu na prvi pogled zdi nesporen, vendar se hitro zavemo, da velja ravno obratno: vsak je prepričan, da ve, kaj je dvojezičnost, dejansko pa poglobljen pogovor tako z laiki (na primer z adolescenti, ki so sodelovali v pilotski študiji, na kateri sloni tukaj predstavljena raziskava; ob tej priložnosti se je iskazalo, da nekateri mladostniki kot dvojezično smatrajo le osebo, ki zelo dobro obvlada dva jezika, drugi pa že osebo, ki ima en materni jezik, drugega jezika pa se kot tujega uči v šoli) kot s strokovnjaki (različna izhodišča pri opredeljevanju dvojezičnosti vodijo do različnih rezultatov nekaterih študij, kot se je pokazalo tudi na predavanjih in debatah v okviru »8th Nordic Conference on Bilingualism«, ki se je novembra 2001 odvijala v Stockholmu na Švedskem), pokaže, da različni posamezniki s tem izrazom poimenujejo bolj ali manj različne oblike poznavanja dveh jezikov. Poglejmo si, kaj o tem pravijo različni viri. Slovar slovenskega knjižnega jezika (odslej SSKJ Gogala, 1994) razlaga pomen pojma »dvojezičnost« z: »znanje in redna raba dveh jezikov«, pri čemer je pomembno, da gre za dva jezika, ki sta resnično dva različna jezika, ne pa le dve različici (dialekta, registra itd.) istega jezika. Po psihološkem enciklopedičnem slovarju Laterza (Harré, Lamb in Mecacci, 1992) je oseba dvojezična, če: "je usvojila drugi jezik dovolj dobro, da lahko v tem jeziku opravlja pomemben delež svojih družbenih ali miselnih dejavnosti". C. Hoffmann (1996; str. 15) citira opredelitev dvojezičnosti, ki jo je podal eden prvih raziskovalcev dvojezičnosti Weinreich v svojem delu »Jeziki v stiku«: »Praksi izmenične uporabe dveh jezikov bomo rekli dvojezičnost, osebi, ki se tako izraža, pa dvojezična«. Toda Weinreichova opredelitev, prav tako kot opredelitev iz SSKJ, ki smo jo navedli ob začetku poglavja, pušča odprto vprašanje stopnje poznavanja jezikov, ki naj bi jo posameznik dosegal zato, da ga lahko imamo za dvojezičnega. Tega vprašanja se loteva znani jezikoslovec Leonard Bloomfield, ki v svojem delu *Language* (Bloomfield, 1933; str. 55-56) pravi: »V primerih, ko (tega) odličnega obvladovanja tujega jezika ne spremlja izguba materinščine, je govora o dvojezičnosti, obvladovanju dveh jezikov do stopnje, ki je značilna za rojene govorce«. Čeprav tega izrecno ne poudarja, se Bloomfieldovi opredelitvi približuje tudi Thiery (1978), ki meni, da je »prava dvojezična oseba tista, ki jo imajo za svojo člani dveh različnih jezikovnih skupnosti, ki so približno istega socialnega in kulturnega izvora« (Grosjean, 1982; str. 232). Glede na to, da naj bi po Thierijevi opredelitvi dvojezično osebo imeli "za svojo" t.j. za pripadnico lastne jezikovne skupnosti člani dveh različnih skupnosti, je implicitno, da mora oseba zato, da jo drugi smatrajo za dvojezično, oba jezika obvladati do stopnje, značilne za rojene govorce.

Nekatere opredelitve dvojezičnosti so bolj, druge pa manj "stroge" do dvojezičnih oseb in njihovega obvladovanja obeh jezikov. Izrazito razliko je na primer zaznati med "kompetentnostnima" definicijama, ki ju podajata Oestreicher in Macnamara (Skutnabb-Kangas, 1981). Prvi namreč dvojezičnost opredeljuje kot popolno obvladovanje dveh

različnih jezikov, pri katerih ne prihaja do medsebojnega vplivanja med jezikovnimi procesoma, medtem ko za drugega zadošča že, če oseba razume, govori, bere ALI piše foneme/grafeme, uporablja besednjak, osnovno sintakso ALI operira s pomeni določenega jezika. Funkcionalne definicije se v primerjavi s kompetentnostnimi med seboj manj razlikujejo. Med slednje spadajo definicije, kakršna je npr. definicija E. Oksaarina (Skutnabb-Kangas, 1981; str. 86), po kateri je dvojezična oseba tista, ki »v večini situacij lahko v komunikaciji svobodno uporablja oba jezika ter prehaja z enega na drugega, če je to potrebno« ter Riversova (Skutnabb-Kangas, 1981; str. 86), po kateri »bi morali otroka smatrati za dvojezičnega, čim je sposoben razumeti in biti razumljen znotraj svojega omejenega jezikovnega in socialnega konteksta (torej v skladu s starostjo in situacijo)«. Kot je videti iz nanizanih opredelitev, je dvojezičnost predmet različnih definicij, ki izhajajo iz različnih raziskovalnih tradicij in se razlikujejo predvsem glede na kriterij opredeljevanja, ki pa je odvisen predvsem od stroke, iz katere izhaja opredelitev. V splošnem lahko na primer rečemo, da psihološke oziroma psiholingvistične opredelitve dvojezičnosti najpogosteje temeljijo na kriteriju izvornosti (pomembno je, ali je oseba dvojezična od začetka življenja), lingvistične na kriteriju kompetentnosti (koliko oseba res obvlada oba jezika), sociološke na kriteriju funkcije (v kakšnih okoliščinah in v kakšne namene oseba uporablja jezika), sociološke, socialno-psihološke oziroma statistično – demografske pa na kriteriju identifikacije (v katero jezikovno skupino okolica uvršča dvojezičnega govorca oziroma s katero skupino se sam istoveti).

Vidimo torej, da se definicije dvojezičnosti razlikujejo predvsem glede na kriterij, na katerem temelji posamezna definicija (kriterij izvornosti, kompetentnosti, funkcije ipd.), kar pa je v glavnem povezano s predmetom raziskovanja posameznih ved. Doslej ni bila splošno sprejeta še nobena izmed navedenih definicij, kar pomeni, da se pri proučevanju dvojezičnosti vsak raziskovalec opredeli za definicijo, ki najbolj poudarja vidik, ki je v središču njegove pozornosti oziroma vidik, ki je najbližje interesom njegove stroke. Nekateri avtorji uporabljajo definicije, ki kombinirajo več omenjenih vidikov. Taka je na primer opredelitev T. Skutnabb-Kangas (1981; str. 90), po kateri “je dvojezični govorec oseba, ki lahko deluje v dveh (ali več) jezikih tako v enojezičnih kot v dvojezičnih skupnostih, in sicer v skladu s socialno-kulturno-komunikacijskimi in kognitivnimi zahtevami omenjenih skupnosti ali samega sebe na isti stopnji kot rojeni govorniki, ter se je obenem sposoben identificirati z obema (ali vsemi) jezikovnima (in kulturnima) skupinama ali z delom le-teh”. Omenjena opredelitev vsebuje tako kriterij določanja dvojezičnosti na podlagi kompetentnosti, kot tudi funkcije in identifikacije, kljub temu pa je tudi slednja definicija namenjena točno določenim raziskovalnim namenom in med strokovnjaki ni splošno sprejeta.

Kaj pa laiki? Nekateri o dvojezičnosti sploh nimajo nobene predstave, med tistimi, ki pa so se z njo že kdaj srečali, se mnenja o tem, na kaj se pravzaprav izraz nanaša, zelo razlikujejo. Nekateri mislijo, da si dvojezičen že, če obvladaš materni jezik ter še en jezik do “šolske” stopnje (kar je razvidno iz tega, da trdijo, da so dvojezični že, če se v šoli učijo drugega, običajno tujega, jezika), medtem ko za druge

dvojezičnost pomeni popolno obvladovanje dveh jezikov. Osebe, ki izhajajo iz slednje (implicitne) opredelitve, si običajno zase le stežka upajo trditi, da so dvojezične, saj prihaja pri večini do razlik v funkcionalni uporabi obeh jezikov, zaradi česar so takorekoč vsakemu posamezniku eni izrazi bolj domači v enem, drugi pa v drugem jeziku. O takih primerih poroča na primer S. Zavratnik-Zimic (1998), ki je v okviru študije o koroških Slovencih v Avstriji izpeljala številne intervjuje na teme, povezane z različnimi vidiki narodnostnega vprašanja – med ostalimi tudi z dvojezičnostjo. A. Lük-Nečak (1995) poleg tega opozarja, da se opredeljevanje dvojezičnosti še dodatno zapleta zato, ker nekateri avtorji različno poimenujejo dvojezičnost posameznika in dvojezičnost kot značilnost družbe. Medtem ko je v prvem primeru govor o dvojezičnosti oz. bilingvalnosti, pa gre v drugem primeru za t.i. dvojezičje (zaradi neenotnosti strokovnega izrazja je v slovenščini pogosto neupravičeno govor o “dvojezičju” kot slovenski inačici izraza »diglosija«) oz. bilingvizem. Kljub vsemu pa se večina avtorjev ne spušča v to razlikovanje, zaradi česar je najpogosteje slovenski termin “dvojezičnost” uporabljen kot prevod tujega “bilingvizem”, pri čemer sta s tem mišljena bodisi individualna kot družbena dvojezičnost. Kot psihologinja izhajam sama iz opredelitve dvojezičnosti, ki temelji na kriteriju izvornosti. Pri svojem raziskovalnem delu se torej držim pravila, po katerem opredeljujem kot dvojezično tisto osebo, ki že od rojstva ali od zgodnjega otroštva dalje (pred začetkom šolanja) usvaja (sočasno ali konsektivno) dva jezika, in sicer zunaj šolskega ali drugega institucionaliziranega sistema – torej v naravni situaciji. Na tem mestu je potrebno poudariti še, da, kot trdi Grosjean (Lük-Nečak, 1995; str. 11), »dvojezičnost ni seštevek dveh enojezičnosti«, saj gre za »celovit pojav: posledica sobivanja in hkratnega delovanja dveh jezikov v govornem repertoarju dvojezičnega govornika je drugačna, vendar celovita sporazumevalna zmožnost«. Pri dvojezičnih osebah so namreč prisotne določene specifike, ki prav gotovo opravičujejo zgornjo ugotovitev. Že če vzamemo v poštev dejstvo, da je vsak jezik povezan s kulturo, iz katere izhaja, vidimo, da je dvojezična oseba vsaj v najosnovnejšem smislu tudi dvokulturna, saj je za osebo, ki že od rojstva ali od zgodnjega otroštva dalje usvaja dva jezika v naravni situaciji značilno, da se v tem obdobju že v okviru primarne socializacije srečuje tudi z obema pritičnima kulturama. Prav zaradi tega pa lahko rečemo, da je dvojezičen posameznik obenem tudi dvokulturn, kar pomeni, da je repertoar vedenj in vedenj, po katerih lahko posega, širši in ne le kvantitativno, pač pa tudi kvalitativno bogatejši od repertoarja, s katerim bi razpolagal, če bi bil enojezičen in enokulturn. Nenazadnje številni raziskovalci (npr. Ben Zeev, 1977; Yelland, Pollard in Mercuri, 1993 itd.) ugotavljajo, da se pri dvojezičnih otrocih metalingvistične sposobnosti (v osnovi metalingvističnih sposobnosti najdemo metalingvistično zavedanje, katerega sestavna dela sta tako besedno zavedanje, t.j. zavedanje dejstva, da je govor sestavljen iz enot, ki jim pravimo besede, in da so besede nosilke pomena, kot tudi fonološko zavedanje, t.j. zavedanje, da so govorjene besede sestavljene iz zvočnih enot) razvijejo bolj zgodaj kot pri enojezičnih ter da sta tudi v kasnejših življenjskih obdobjih metalingvistično zavedanje in občutljivost za metajezik pri dvojezičnih osebah bolj v ospredju kot pri enojezičnih. To pa dodatno podpira ugotovitev, da je dvojezičnost

kvalitativno drugačna od seštevka dveh enojezičnosti.

Razvoj dvojezičnosti pri posamezniku

Ko otrok usvaja svoj prvi jezik, ga na začetku usvaja preko emocij (za razlago vloge emocij pri usvajanju maternega jezika glej drugi del odstavka), raziskovanja sveta, ki ga obdaja in preizkušanja svojih jezikovnih sposobnosti na način, ki ga pri kasnejšem učenju jezikov ne bo nikoli več uporabil. Prvi jezik otroku služi kot osnovno sredstvo komunikacije, razumevanja in upravljanja s svetom, ki ga obdaja. Poleg tega je jezik, kot meni C. Hoffmann (1996; str. 34), »bistvena sestavina otrokovega socializacijskega procesa«. Ko otrok še ne diferencira dovolj dobro sveta, ki ga obdaja, prevladujejo pri usvajanju jezika emocionalno – konotativni pomeni, saj besede najprej asociira z emocijami ter šele nato – ko je sposoben generalizacij, natančnejše kategorizacije in ločevanja podrobnosti - začne razvijati opisno denotativni pomen. Bolj ko otrok napreduje v svojem jezikovnem razvoju, bolj začne količina denotativnih pomenov prevladovati nad količino konotativnih pomenov. Toda kljub postopnemu prevladovanju denotativnih pomenov človek tudi v odrasli dobi vse, kar je tesno povezano z njegovimi emocijami, lažje in bolj pristno (kot dokazujejo raziskave T. Skutnabb-Kangas, 1981) izraža z besedami, ki imajo zanj že od zgodnjega otroštva določen konotativni pomen - torej v jeziku, ki ga ima za maternega. Prav tu pa najdemo eno izmed osnovnih razlik med usvajanjem jezika kot prvega, maternega jezika (odslej: J1) na eni, ter učenjem ali kasnejšim usvajanjem drugega jezika (odslej: J2) na drugi strani. Pri usvajanju maternega jezika se oblikujejo osnovne asociacije med doživljanjem, t.j. med notranjim, subjektivnim svetom ter zunanjim, objektivnim svetom, medtem ko se pri naknadnem usvajanju/učenju jezikov osnovne asociacije vzpostavljajo med prvim jezikom in pravili, ki veljajo zanj ter drugim(-i) jezikom(-i) in njegovimi/njihovimi pravili in pomeni. Svet čustvenega doživljanja ostaja v takih primerih ob strani, kar pomeni, da se J2 oseba običajno ne uči direktno t.j. preko čustvenega doživljanja sveta, pač pa indirektno, t.j. s pomočjo pravil in bolj ali manj posrednega povezovanja z J1 ter njegovimi pomeni. To je lahko na eni strani prednost, saj se posamezniku ni treba ponovno učiti nekaterih osnovnih pravil jezikovnega sporazumevanja, z druge strani pa to pomeni tudi, da prihaja tam, kjer obstajajo divergence med pravili J1 in J2, do posploševanja z J1 na J2 in torej do interference med jezikoma ter do napačne (neprimerne) uporabe jezika (običajno je napačna uporaba J2). O tovrstnih situacijah lahko govorimo tako v primerih, ko se posameznik drugega jezika uči kasneje v življenju, in sicer kot tujega jezika, pa tudi pri t.i. sukcesivni dvojezičnosti, tako kot jo opredeljuje Mc Laughlin (Grosjean, 1982), t.j. tedaj ko drugi jezik za posameznika predstavlja res J2, ne pa le »tuji jezik«. Gre za primere, ko posameznik z usvajanjem J2 prične šele potem, ko je že usvojil osnove J1. Povsem drugačna je situacija, ko otrok dva jezika usvaja sočasno; v takih primerih Mc Laughlin (Grosjean, 1982) govori o t.i. simultani dvojezičnosti. O slednji je torej govor tedaj, ko otrok prve izkušnje z jezikom kot sredstvom socializacije doživlja v

obeh jezikih hkrati. O takem otroku lahko rečemo tudi, da ima dve materinščini. V tem primeru so konotativno-denotativne faze jezikovnega razvoja (o katerih je bil govor v enem prejšnjih odstavkov) vzporedne za oba jezika, čeprav obstaja možnost (nepreverjena!), da je kljub sočasnosti procesov konotativno »močnejši« jezik, v katerem otrok komunicira s skrbnikom, na katerega je bolj čustveno navezan.

Predpostavko, da je čustvena komponenta doživljanja prvega jezika (ali »prvih jezikov«, ko gre za sočasno usvajanje dveh ali več jezikov od vsega začetka) močnejša in da posameznik vsebine, izražene v J1 doživlja nasploh globlje od tistih, ki so izražene v kateremkoli drugem jeziku, podpirajo številni primeri sukcesivno dvojezičnih oseb, o čemer pričajo rezultati raziskav številnih raziskovalcev dvojezičnosti (npr. raziskave T. Skutnabb-Kangas in drugih). Omenjene osebe namreč trdijo, da v svojem drugem jeziku lahko lažejo, preklinjajo, izgovarjajo »ljubim te« itd., ne da bi pri tem resnično čutile to, kar govorijo. Videti je torej, da ljudje, ki se drugega jezika učijo, ko so prvega že usvojili do zadovoljive mere, to počno le skozi denotativne pomene, zaradi česar ostajajo konotativne vsebine vezane na prvi jezik. Izjema so določene situacije, ki jih osebe prvič v življenju izkusijo šele v okoliščinah, ki so povezane z drugim jezikom. V tem primeru zadobijo konotativni pomen tuje besede, ki so vezane na situacijo.

Z vprašanji simultane in sukcesivne dvojezičnosti se avtorji v glavnem ukvarjajo v povezavi z vprašanji jezikovne kompetentnosti, medtem ko je McLaughlin (Grosjean, 1982), ki je pravzaprav "avtor" delitve dvojezičnosti na simultano ter sukcesivno (za simultano gre, ko otrok oba jezika usvoji pred tretjim letom starosti, za sukcesivno pa ko pred tretjim letom usvoji J1, po tretjem letu pa še J2) mnenja, da starost, pri kateri otrok postane dvojezičen, ne določa stopnje dvojezičnosti, ki jo bo dosegel, saj je le-ta veliko bolj odvisna od nekaterih psihosocialnih dejavnikov, kot so npr. uporaba jezika/ov doma, v šoli itd. Pri otrokovem razvoju govora igra poleg tega pomembno vlogo tudi stališče okolice (predvsem staršev) do jezika/ov, ki je/so v uporabi v komunikaciji z otrokom. Če se iz strahu pred neuspehom starši odločijo, da bodo otroka raje vzgajali enojezično in pri tem, ne da bi bili popolnoma prepričani o pravilnosti odločitve, opustijo svojo materinščino, bo otrok iz metakomunikacijskih sporočil razbral napetost v starševem jezikovnem izražanju. Isto pa velja tudi za starše, ki se sicer odločijo, da bodo otroka vzgajali dvojezično, a se bojijo negativnih posledic svoje odločitve. V takem primeru je verjetnost, da izid ne bo pozitiven, t.j. da otrok ne bo razvil uravnotežene dvojezičnosti, da se ne bo identificiral z obema jezikoma in kulturama ipd., večji kot bi bil sicer (De Houwer, 1995). Grosjean (1982) poroča o štirih strategijah, ki jih starši uporabljajo z namenom, da bi njihovi otroci postali kar najbolj uravnoteženo dvojezični:

- princip »en človek – en jezik«,
- uporaba enega (običajno manjšinskega) jezika doma in drugega izven doma,
- uporaba samo enega jezika do obdobja, ko otrok le-tega dobro obvlada in nato uvedba drugega jezika (pospešeni stiki z vrstniki, ki govorijo drugi jezik itd.),
- uporaba obeh jezikov tako znotraj kot izven družine glede na temo pogovora,

situacijo itd. ali pa glede na obdobje dneva (jutro, popoldne), dan v tednu itd. kot predlagata Schmidt in Mackey (Grosjean, 1982).

Večina avtorjev (Clyne, Bergman, Bain in Yu, Lebrun in Paradis itd.) poudarja, da je za razvoj govora dvojezičnih otrok najprimernejša strategija »en človek – en jezik«, ki naj bi tudi pripomogla k razvoju zgodnjih metalingvističnih sposobnosti, ki so lahko otroku v pomoč pri morebitnem prevajanju iz enega jezika v drugega (De Houwer, 1995). Tudi A. De Houwer se je ukvarjala z vprašanjem sočasnega in soslednega usvajanja J1 in J2, pri čemer glede na obdobje usvajanja jezikov ločuje med otroki, ki so že od rojstva dalje ali najkasneje od enega meseca po rojstvu bili izpostavljeni dvema jezikoma (BFLA: Bilingual First Language Acquisition) in tistimi, ki so bili dvema jezikoma prvič izpostavljeni med starostjo enega meseca in drugega leta (BSLA : Bilingual Second Language Acquisition). To razlikovanje je po mnenju A. De Houwer potrebno vse dotlej, dokler ne bo jasno, katero obdobje prve izpostavljenosti drugemu jeziku vpliva odločilno na otrokov jezikovni, kognitivni idr. razvoj. Zanimivo je, da se tako pri proučevanju dvojezičnosti nasploh kot tudi pri proučevanju obdobja usvajanja J1 in J2 le redki avtorji (npr. Aellen in Lambert, 1969; Matsumoto in Assar, 1992 idr.) sprašujejo o čem drugem kot o stopnji razvitosti jezikovne kompetence ter o učinkih dvojezičnosti za kognitivni razvoj, medtem ko so se le redki (npr. Titone, 1980) ukvarjali s povezavo med dvojezičnostjo in osebnostjo. Prav zaradi pomanjkanja tovrstnih raziskav se bom v pričujočem tekstu osredotočila predvsem na ugotavljanje morebitne povezanosti med obdobjem usvajanja J1 in J2 na eni ter razvojem osebnosti na drugi strani.

Opredelevitev izvorne in neizvorne dvojezičnosti

Delitev dvojezičnosti na izvorno in neizvorno ima svoje korenine v že omenjenem psihološkem (in psiholingvističnem) kriteriju za opredeljevanje dvojezičnosti na osnovi izvornosti (Skutnabb-Kangas, 1981). Z ozirom na omenjeni kriterij je namreč dvojezična oseba, ki že od začetka usvoji dva jezika. Ob tem pa se je potrebno vprašati, ali "od začetka" pomeni res od rojstva dalje, ali pa lahko kot "začetek" vzamemo neko daljše obdobje in če da, koliko daljše sme biti zato, da so vplivi srečanja z J2 v različnih fazah tega obdobja še vedno enaki? Če upoštevamo McLaughlinovo delitev na simultano in sukcesivno dvojezičnost (Grosjean, 1982), lahko pričakujemo, da razlike nastanejo šele med osebami, ki oba jezika usvajajo simultano in tistimi, ki J1 usvajajo od začetka, z usvajanjem J2 pa pričnejo po tretjem letu starosti. Z druge strani prihaja, če upoštevamo A. De Houwer (1995), do razlik že med otroki, ki so J2 izpostavljeni od rojstva do prvega meseca starosti ter tistimi, ki so mu izpostavljeni med starostjo enega meseca in drugega leta.

V pričujočem besedilu je govor o izvorni in neizvorni dvojezičnosti, pri čemer je v primerjavi z razmejitvami omenjenih avtorjev ločnica med izvorno in neizvorno

dvojezičnostjo postavljena nekoliko drugače. Za izvorno namreč smatram dvojezičnost, ki izhaja iz hkratne izpostavljenosti obema jezikoma (J1 in J2) od rojstva dalje, kot neizvorno pa dvojezičnost, ki se (prav tako kot izvorna) razvije v naravnem okolju (torej ne kot posledica institucionaliziranega učenja jezika), vendar v okoliščinah, zaradi katerih je oseba najprej izpostavljena J1, šele kasneje (pomembno je le, da do tega pride še v predšolskem obdobju!) pa tudi J2. K izvorni dvojezičnosti prištevam vsako dvojezičnost, ki se začenja vzpostavljati do konca otrokovega prvega leta življenja in torej do trenutka, ko otrok (običajno) začenja izgovarjati prve besede in torej aktivno uporabljati jezik, k neizvorni pa dvojezičnost, ki se vzpostavi v naravni situaciji po prvem letu starosti in še pred začetkom obiskovanja osnovne šole. Na tem mestu se sprašujem, ali je vpliv izvorne oziroma neizvorne dvojezičnosti na razvoj posameznikove osebnosti enak in torej med izvorno in neizvorno dvojezičnimi osebami ni statistično pomembnih osebnostnih razlik, ali pa morda le obstajajo razlike.

Metoda

Udeleženci

V raziskavi so sodelovali 104 dvojezični in polnoletni mladostniki iz zadnjih letnikov štirih gimnazij:

- Gimnazije Koper iz Kopra (večinska gimnazija, slovenski učni jezik);
- G. R. Carli iz Kopra ("manjšinska" gimnazija z italijanskim učnim jezikom);
- A. Sema iz Pirana ("manjšinska" gimnazija z italijanskim učnim jezikom);
- F. Prešeren iz Trsta (Italija) ("manjšinska" gimnazija s slovenskim učnim jezikom).

Podatke, zbrane na gimnazijah A. Sema in G.R. Carli, sem zaradi majhnega števila dijakov, enakih učnih programov ter velike podobnosti med socialnima okoljema (izrazita geografska bližina, isti ekonomski, gospodarski in politični pogoji, isto kulturno ozadje ipd.), v katerih se gimnaziji nahajata, združila v eno skupino, ki sem jo poimenovala "G. R. Carli in A. Sema". Glede na jezikovno pripadnost sem sodelujoče dvojezične mladostnike z vsake šole razdelila na izvorno dvojezične in neizvorno dvojezične ter tako na vsaki šoli dobila dve skupini dvojezičnih mladostnikov.

Instrumenti in spremenljivke

V raziskavi sta bila uporabljena dva inštrumenta:

1. Uvodni vprašalnik anketnega tipa, ki sem sem ga za namene raziskave starejšega datuma sestavila avtorica pričujoče raziskave. Iz vprašalnika, ki sestoji

iz 13 vprašanj, ki se nanašajo na demografske značilnosti anketirancev, je bila izločena informacija o izvorni oziroma neizvorni dvojezičnosti posameznih udeležencev (torej o *neodvisni spremenljivki*). Zaradi razlik med slovenskim in italijanskim šolskim sistemom sta bili uporabljeni dve različici vprašalnika - temeljna vprašanja so v obeh primerih enaka, razlikuje se le sklicevanje na izobraževalni sistem (v Sloveniji so na primer adolescenti, ki so bili zajeti v raziskavo, obiskovali še osemletno osnovno šolo, medtem ko so njihovi vrstniki iz Italije obiskovali petletno osnovno šolo ter triletno nižjo srednjo šolo, kar je prav tako kot v Sloveniji znašalo 8 let osnovnega izobraževanja, vendar so bile zaradi različnosti v poimenovanjih posameznih stopenj specifikacije v vprašalniku le-tem prilagojene);

2. Vprašalnik osebnosti BFQ, ki so ga sestavili italijanski avtorji: G. V. Caprara, C. Barbaranelli in L. Borgogni. Vprašalnik temelji na modelu "Velikih Petih" faktorjev osebnosti, trenutno v svetu najširše sprejetem modelu osebnosti, pri čemer so merjeni faktorji osebnosti (*odvisne spremenljivke*): Energija (EN), Sprejemljivost (SP), Vestnost (VE), Čustvena stabilnost (CS) in Odprtost (OD). Vsak izmed petih faktorjev se nadalje deli na dve poddimenziji (*odvisne spremenljivke*). Faktor Energija vsebuje poddimenziji: Aktivnost (AKT) in Dominantnost (DOM), faktor Sprejemljivost poddimenziji: Sodelovanje (SOD) in Prijateljska naravnost (PRI), faktor Vestnost poddimenziji: Natančnost (NAT) in Vztrajnost (VZT), faktor Čustvena stabilnost poddimenziji: Kontrola čustev (KCU) in Kontrola impulzov (KIM) ter faktor Odprtost poddimenziji: Odprtost za kulturo (OKU) in Odprtost za izkušnje (OIZ). Vprašalnik obsega 132 postavk (npr.: "Nikoli nisem bil perfekcionista.", "Vsaka novost me navduši.", "Pogosto sem vznemirjen." itd.): za vsako dimenzijo 24, in torej za vsako poddimenzijo 12 postavk; med ostalimi postavkami je tudi 12 postavk, ki so namenjene preverjanju podajanja socialno zaželjenih odgovorov in tvorijo t. i. "lestvico iskrenosti" (LIS).

Opravka imamo torej z neodvisno spremenljivko, ki jo lahko poimenujemo »izvornost« dvojezičnosti ter z dimenzijami in poddimenzijami osebnosti kot odvisnimi spremenljivkami. Vsak inštrument je bil udeležencem raziskave na razpolago v dveh jezikih (italijanščini in slovenščini).

Postopek

Glede na to, da so bili udeleženci polnoletni, za izvedbo raziskave nismo potrebovali soglasja staršev. Sodelovanje v raziskavi je bilo anonimno. Dijaki so pri raziskavi sodelovali skupinsko (pri čemer je vsak ocenjeval samega sebe) in sicer v času šolskega pouka. Na voljo so imeli oba vprašalnika v obeh jezikih, pri čemer so jezik odgovarjanja izbirali poljubno. Vsi dijaki so izbrali vprašalnika v učnem jeziku šole, ki jo obiskujejo. Ves čas testiranja sem bila dijakom na razpolago za morebitna pojasnila.

Rezultati

Obstoj statistično pomembnih razlik med osebnostnimi potezami izvornih in neizvornih dvojezičnih mladostnikov sem preverjala s statističnim postopkom enosmerne analize variance (odslej ANOVA) in sicer za vsako izmed v raziskavo vključenih šol posebej (razen za P. sema in G. R. Carli, ki sem ju iz že pojasnenih razlogov združila v eno skupino). Za ločene obdelave sem se odločila, ker sem na podlagi rezultatov predhodne raziskave (Furlan Pahulje, 1997) ugotovila, da je različnost okolja (bodisi ožje t.j. v smislu različne tipologije šole, ki je v tem primeru lahko manjšinska ali večinska, bodisi širše t.j. v smislu različne države, v kateri se nahaja šola) povezana z razlikami v osebnostni strukturi mladostnikov. Rezultati so prikazani v tabelah od 1 do 3.

Tabela 1: Povzetek enosmerne analize variance za izvorno in neizvorno dvojezične udeležence z gimnazije F. Prešeren v Trstu.

spremenljivka	faktor	tip dvojezičnosti	M	SD	F	p																																																																																																																																					
L.ISKRENOŠTI	LIS	IZVORNI	29,52	4,91	1,62	,21																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	31,53	4,52			PODDIMENZIJE	AKT	IZVORNI	36,91	6,85	5,59	,02*	NEIZVORNI	42,40	7,20	DOM	IZVORNI	35,09	6,68	4,24	,04*	NEIZVORNI	39,80	7,22	SOD	IZVORNI	41,70	5,22	,51	,48	NEIZVORNI	40,53	4,42	PRI	IZVORNI	34,61	5,50	1,44	,24	NEIZVORNI	37,00	6,70	NAT	IZVORNI	35,17	7,24	,00	,99	NEIZVORNI	35,13	8,42	VZT	IZVORNI	41,83	6,46	,08	,78	NEIZVORNI	42,46	7,80	KCU	IZVORNI	31,35	7,70	3,22	,08	NEIZVORNI	36,00	7,98	KIM	IZVORNI	30,09	5,70	,10	,76	NEIZVORNI	30,66	5,69	OKU	IZVORNI	40,43	6,29	1,79	,19	NEIZVORNI	43,20	6,10	OIZ	IZVORNI	41,83	4,14	,02	,88	NEIZVORNI	41,60	4,92	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	72,00	12,34	5,82	,02*	NEIZVORNI	82,20	13,34	SP	IZVORNI	76,30	8,81	,17	,68	NEIZVORNI	77,53	9,22	VE	IZVORNI	77,00	10,06	,02	,88	NEIZVORNI	77,60	14,65	CS	IZVORNI	61,43	12,14	1,60	,21	NEIZVORNI	66,66	12,95	OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83
PODDIMENZIJE	AKT	IZVORNI	36,91	6,85	5,59	,02*																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	42,40	7,20				DOM	IZVORNI	35,09	6,68	4,24	,04*	NEIZVORNI	39,80	7,22	SOD	IZVORNI	41,70	5,22	,51	,48	NEIZVORNI	40,53	4,42	PRI	IZVORNI	34,61	5,50	1,44	,24	NEIZVORNI	37,00	6,70	NAT	IZVORNI	35,17	7,24	,00	,99	NEIZVORNI	35,13	8,42	VZT	IZVORNI	41,83	6,46	,08	,78	NEIZVORNI	42,46	7,80	KCU	IZVORNI	31,35	7,70	3,22	,08	NEIZVORNI	36,00	7,98	KIM	IZVORNI	30,09	5,70	,10	,76	NEIZVORNI	30,66	5,69	OKU	IZVORNI	40,43	6,29	1,79	,19	NEIZVORNI	43,20	6,10	OIZ	IZVORNI	41,83	4,14	,02	,88	NEIZVORNI	41,60	4,92	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	72,00	12,34	5,82	,02*	NEIZVORNI	82,20		13,34	SP	IZVORNI	76,30	8,81	,17	,68	NEIZVORNI	77,53	9,22	VE	IZVORNI	77,00	10,06	,02	,88	NEIZVORNI	77,60	14,65	CS	IZVORNI	61,43	12,14	1,60	,21	NEIZVORNI	66,66	12,95	OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83	,37	NEIZVORNI	84,80	7,82				
	DOM	IZVORNI	35,09	6,68	4,24	,04*																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	39,80	7,22				SOD	IZVORNI	41,70	5,22	,51	,48	NEIZVORNI	40,53	4,42	PRI	IZVORNI	34,61	5,50	1,44	,24	NEIZVORNI	37,00	6,70	NAT	IZVORNI	35,17	7,24	,00	,99	NEIZVORNI	35,13	8,42	VZT	IZVORNI	41,83	6,46	,08	,78	NEIZVORNI	42,46	7,80	KCU	IZVORNI	31,35	7,70	3,22	,08	NEIZVORNI	36,00	7,98	KIM	IZVORNI	30,09	5,70	,10	,76	NEIZVORNI	30,66	5,69	OKU	IZVORNI	40,43	6,29	1,79	,19	NEIZVORNI	43,20	6,10	OIZ	IZVORNI	41,83	4,14	,02	,88	NEIZVORNI	41,60	4,92	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	72,00	12,34	5,82	,02*	NEIZVORNI	82,20		13,34	SP	IZVORNI	76,30	8,81	,17	,68	NEIZVORNI		77,53	9,22	VE	IZVORNI	77,00	10,06	,02	,88	NEIZVORNI	77,60	14,65	CS	IZVORNI	61,43	12,14	1,60	,21	NEIZVORNI	66,66	12,95	OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83	,37	NEIZVORNI	84,80	7,82												
	SOD	IZVORNI	41,70	5,22	,51	,48																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	40,53	4,42				PRI	IZVORNI	34,61	5,50	1,44	,24	NEIZVORNI	37,00	6,70	NAT	IZVORNI	35,17	7,24	,00	,99	NEIZVORNI	35,13	8,42	VZT	IZVORNI	41,83	6,46	,08	,78	NEIZVORNI	42,46	7,80	KCU	IZVORNI	31,35	7,70	3,22	,08	NEIZVORNI	36,00	7,98	KIM	IZVORNI	30,09	5,70	,10	,76	NEIZVORNI	30,66	5,69	OKU	IZVORNI	40,43	6,29	1,79	,19	NEIZVORNI	43,20	6,10	OIZ	IZVORNI	41,83	4,14	,02	,88	NEIZVORNI	41,60	4,92	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	72,00	12,34	5,82	,02*	NEIZVORNI	82,20		13,34	SP	IZVORNI	76,30	8,81	,17	,68	NEIZVORNI		77,53	9,22	VE	IZVORNI	77,00	10,06	,02	,88		NEIZVORNI	77,60	14,65	CS	IZVORNI	61,43	12,14	1,60	,21	NEIZVORNI	66,66	12,95	OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83	,37	NEIZVORNI	84,80	7,82																				
	PRI	IZVORNI	34,61	5,50	1,44	,24																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	37,00	6,70				NAT	IZVORNI	35,17	7,24	,00	,99	NEIZVORNI	35,13	8,42	VZT	IZVORNI	41,83	6,46	,08	,78	NEIZVORNI	42,46	7,80	KCU	IZVORNI	31,35	7,70	3,22	,08	NEIZVORNI	36,00	7,98	KIM	IZVORNI	30,09	5,70	,10	,76	NEIZVORNI	30,66	5,69	OKU	IZVORNI	40,43	6,29	1,79	,19	NEIZVORNI	43,20	6,10	OIZ	IZVORNI	41,83	4,14	,02	,88	NEIZVORNI	41,60	4,92	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	72,00	12,34	5,82	,02*	NEIZVORNI	82,20		13,34	SP	IZVORNI	76,30	8,81	,17	,68	NEIZVORNI		77,53	9,22	VE	IZVORNI	77,00	10,06	,02	,88		NEIZVORNI	77,60	14,65	CS	IZVORNI	61,43	12,14	1,60	,21	NEIZVORNI	66,66	12,95	OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83	,37	NEIZVORNI	84,80	7,82																													
	NAT	IZVORNI	35,17	7,24	,00	,99																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	35,13	8,42				VZT	IZVORNI	41,83	6,46	,08	,78	NEIZVORNI	42,46	7,80	KCU	IZVORNI	31,35	7,70	3,22	,08	NEIZVORNI	36,00	7,98	KIM	IZVORNI	30,09	5,70	,10	,76	NEIZVORNI	30,66	5,69	OKU	IZVORNI	40,43	6,29	1,79	,19	NEIZVORNI	43,20	6,10	OIZ	IZVORNI	41,83	4,14	,02	,88	NEIZVORNI	41,60	4,92	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	72,00	12,34	5,82	,02*	NEIZVORNI	82,20		13,34	SP	IZVORNI	76,30	8,81	,17	,68	NEIZVORNI		77,53	9,22	VE	IZVORNI	77,00	10,06	,02	,88		NEIZVORNI	77,60	14,65	CS	IZVORNI	61,43	12,14	1,60	,21	NEIZVORNI	66,66	12,95	OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83	,37	NEIZVORNI	84,80	7,82																																						
	VZT	IZVORNI	41,83	6,46	,08	,78																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	42,46	7,80				KCU	IZVORNI	31,35	7,70	3,22	,08	NEIZVORNI	36,00	7,98	KIM	IZVORNI	30,09	5,70	,10	,76	NEIZVORNI	30,66	5,69	OKU	IZVORNI	40,43	6,29	1,79	,19	NEIZVORNI	43,20	6,10	OIZ	IZVORNI	41,83	4,14	,02	,88	NEIZVORNI	41,60	4,92	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	72,00	12,34	5,82	,02*	NEIZVORNI	82,20		13,34	SP	IZVORNI	76,30	8,81	,17	,68	NEIZVORNI		77,53	9,22	VE	IZVORNI	77,00	10,06	,02	,88		NEIZVORNI	77,60	14,65	CS	IZVORNI	61,43	12,14	1,60	,21	NEIZVORNI	66,66	12,95	OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83	,37	NEIZVORNI	84,80	7,82																																															
	KCU	IZVORNI	31,35	7,70	3,22	,08																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	36,00	7,98				KIM	IZVORNI	30,09	5,70	,10	,76	NEIZVORNI	30,66	5,69	OKU	IZVORNI	40,43	6,29	1,79	,19	NEIZVORNI	43,20	6,10	OIZ	IZVORNI	41,83	4,14	,02	,88	NEIZVORNI	41,60	4,92	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	72,00	12,34	5,82	,02*	NEIZVORNI	82,20		13,34	SP	IZVORNI	76,30	8,81	,17	,68	NEIZVORNI		77,53	9,22	VE	IZVORNI	77,00	10,06	,02	,88		NEIZVORNI	77,60	14,65	CS	IZVORNI	61,43	12,14	1,60	,21	NEIZVORNI	66,66	12,95	OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83	,37	NEIZVORNI	84,80	7,82																																																								
	KIM	IZVORNI	30,09	5,70	,10	,76																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	30,66	5,69			OKU	IZVORNI	40,43	6,29	1,79	,19	NEIZVORNI	43,20	6,10	OIZ	IZVORNI	41,83	4,14	,02	,88	NEIZVORNI	41,60	4,92	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	72,00	12,34	5,82	,02*	NEIZVORNI	82,20	13,34		SP	IZVORNI	76,30	8,81	,17	,68	NEIZVORNI	77,53		9,22	VE	IZVORNI	77,00	10,06	,02	,88	NEIZVORNI		77,60	14,65	CS	IZVORNI	61,43	12,14	1,60	,21	NEIZVORNI	66,66	12,95	OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83	,37	NEIZVORNI	84,80	7,82																																																																		
OKU	IZVORNI	40,43	6,29	1,79	,19																																																																																																																																						
	NEIZVORNI	43,20	6,10			OIZ	IZVORNI	41,83	4,14	,02	,88	NEIZVORNI	41,60	4,92	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	72,00	12,34	5,82	,02*	NEIZVORNI	82,20	13,34		SP	IZVORNI	76,30	8,81	,17	,68	NEIZVORNI	77,53	9,22		VE	IZVORNI	77,00	10,06	,02	,88	NEIZVORNI	77,60		14,65	CS	IZVORNI	61,43	12,14	1,60	,21	NEIZVORNI	66,66	12,95	OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83	,37	NEIZVORNI	84,80	7,82																																																																												
OIZ	IZVORNI	41,83	4,14	,02	,88																																																																																																																																						
	NEIZVORNI	41,60	4,92			DIMENZIJE	EN	IZVORNI	72,00	12,34	5,82	,02*	NEIZVORNI	82,20		13,34	SP	IZVORNI	76,30	8,81	,17	,68	NEIZVORNI	77,53		9,22	VE	IZVORNI	77,00	10,06	,02	,88	NEIZVORNI	77,60		14,65	CS	IZVORNI	61,43	12,14	1,60	,21	NEIZVORNI	66,66	12,95	OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83	,37	NEIZVORNI	84,80	7,82																																																																																					
DIMENZIJE	EN	IZVORNI	72,00	12,34	5,82			,02*																																																																																																																																			
		NEIZVORNI	82,20	13,34			SP		IZVORNI	76,30	8,81	,17	,68	NEIZVORNI		77,53	9,22	VE	IZVORNI	77,00	10,06	,02	,88	NEIZVORNI		77,60	14,65	CS	IZVORNI	61,43	12,14	1,60	,21	NEIZVORNI	66,66	12,95	OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83	,37	NEIZVORNI	84,80	7,82																																																																																														
	SP	IZVORNI	76,30	8,81	,17			,68																																																																																																																																			
		NEIZVORNI	77,53	9,22			VE		IZVORNI	77,00	10,06	,02	,88	NEIZVORNI		77,60	14,65	CS	IZVORNI	61,43	12,14	1,60	,21	NEIZVORNI	66,66	12,95	OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83	,37	NEIZVORNI	84,80	7,82																																																																																																								
	VE	IZVORNI	77,00	10,06	,02			,88																																																																																																																																			
		NEIZVORNI	77,60	14,65			CS		IZVORNI	61,43	12,14	1,60	,21	NEIZVORNI	66,66	12,95	OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83	,37	NEIZVORNI	84,80	7,82																																																																																																																		
	CS	IZVORNI	61,43	12,14	1,60			,21																																																																																																																																			
		NEIZVORNI	66,66	12,95		OD	IZVORNI		82,26	8,71	,83	,37	NEIZVORNI	84,80	7,82																																																																																																																												
OD	IZVORNI	82,26	8,71	,83	,37																																																																																																																																						
	NEIZVORNI	84,80	7,82																																																																																																																																								

* $p < 0,05$

Opomba: Za opis kratic glej besedilo.

V Tabeli 1 je prikazan povzetek enosmerne analize variance za razlike na osebnostnih dimenzijah BFQ pri izvorno in neizvorno dvojezičnih udeležencih z gimnazije F. Prešeren iz Trsta. Osebnostne lastnosti izvornih in neizvornih dvojezičnih udeležencev se razlikujejo pri poddimenzijah aktivnost in dominantnost ter na dimenziji, ki jo skupaj tvorita, t.j. pri dimenziji energije. V vseh omenjenih primerih so pri neizvorno dvojezičnih udeležencih (pod)dimenzije bolj izražene kot pri izvorno dvojezičnih.

V Tabeli 2 je prikazan povzetek ANOVE za razlike na osebnostnih dimenzijah BFQ pri izvorno in neizvorno dvojezičnih udeležencih z gimnazij G.R. Carli in A. Sema s Slovenske Obale. Osebnostne lastnosti izvornih in neizvornih dvojezičnih udeležencev se ne razlikujejo na nobeni osebnostni poddimenziji ali dimenziji.

V Tabeli 3 je prikazan povzetek ANOVE za razlike pri osebnostnih dimenzijah

Tabela 2: Povzetek enosmerne analize variance za izvorno in neizvorno dvojezične udeležence z gimnazij G.R. Carli in A. Sema

spremenljivka	faktor	tip dvojezičnosti	M	SD	F	P
L.ISKRENOSTI	LIS	IZVORNI	26,79	5,85	2,63	,11
		NEIZVORNI	30,40	6,06		
PODDIMENZIJE	AKT	IZVORNI	39,96	6,77	,00	,96
		NEIZVORNI	40,10	9,21		
	DOM	IZVORNI	37,54	6,58	,97	,33
		NEIZVORNI	40,20	8,53		
	SOD	IZVORNI	41,37	4,32	,40	,53
		NEIZVORNI	40,30	5,03		
	PRI	IZVORNI	38,00	5,06	,21	,65
		NEIZVORNI	38,90	5,54		
	NAT	IZVORNI	36,29	5,38	,32	,58
		NEIZVORNI	35,00	7,64		
	VZT	IZVORNI	42,83	5,52	,24	,63
		NEIZVORNI	41,80	5,88		
	KCU	IZVORNI	34,00	9,62	,22	,64
		NEIZVORNI	32,40	7,09		
	KIM	IZVORNI	33,83	6,89	,01	,92
		NEIZVORNI	34,10	6,72		
OKU	IZVORNI	41,58	5,70	3,15	,08	
	NEIZVORNI	37,60	6,58			
OIZ	IZVORNI	45,21	4,61	,76	,39	
	NEIZVORNI	43,40	7,29			
DIMENZIJE	EN	IZVORNI	77,50	11,91	,31	,58
		NEIZVORNI	80,30	16,48		
	SP	IZVORNI	79,37	7,81	,00	,96
		NEIZVORNI	79,20	9,67		
	VE	IZVORNI	79,12	9,19	,41	,52
		NEIZVORNI	76,80	10,62		
	CS	IZVORNI	67,83	15,09	,06	,81
		NEIZVORNI	66,50	12,07		
OD	IZVORNI	86,79	8,36	3,25	,08	
	NEIZVORNI	81,00	8,96			

* $p < 0,05$

Opomba: Za opis kratic glej besedilo.

Tabela 3: Povzetek enosmerne analize variance za izvorno in neizvorno dvojezične udeležence z Gimnazije Koper.

spremenljivka	faktor	Tip dvojezičnosti	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>																																																																																																																																					
L. ISKRENOSTI	LIS	IZVORNI	34,40	6,38	,13	,72																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	35,18	5,32			PODDIMENZIJE	AKT	IZVORNI	39,20	7,97	,36	,55	NEIZVORNI	40,86	6,86	DOM	IZVORNI	37,60	7,16	,00	,95	NEIZVORNI	37,82	9,58	SOD	IZVORNI	42,90	3,93	,04	,84	NEIZVORNI	43,27	5,09	PRI	IZVORNI	38,00	3,23	,24	,63	NEIZVORNI	38,82	4,79	NAT	IZVORNI	33,90	6,36	2,13	,15	NEIZVORNI	37,86	7,43	VZT	IZVORNI	43,30	6,15	,02	,88	NEIZVORNI	42,82	9,57	KCU	IZVORNI	35,70	6,98	,12	,73	NEIZVORNI	36,73	8,06	KiM	IZVORNI	35,10	6,21	,22	,64	NEIZVORNI	34,04	5,83	OKU	IZVORNI	40,30	4,22	,38	,54	NEIZVORNI	38,95	6,23	OIZ	IZVORNI	43,80	6,54	,02	,88	NEIZVORNI	44,13	5,53	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	76,80	14,75	,11	,75	NEIZVORNI	78,68	15,34	SP	IZVORNI	80,90	6,47	,14	,71	NEIZVORNI	82,09	8,90	VE	IZVORNI	77,20	5,49	,54	,47	NEIZVORNI	80,68	14,44	CS	IZVORNI	70,80	11,15	,00	,99	NEIZVORNI	70,77	11,83	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08
PODDIMENZIJE	AKT	IZVORNI	39,20	7,97	,36	,55																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	40,86	6,86				DOM	IZVORNI	37,60	7,16	,00	,95	NEIZVORNI	37,82	9,58	SOD	IZVORNI	42,90	3,93	,04	,84	NEIZVORNI	43,27	5,09	PRI	IZVORNI	38,00	3,23	,24	,63	NEIZVORNI	38,82	4,79	NAT	IZVORNI	33,90	6,36	2,13	,15	NEIZVORNI	37,86	7,43	VZT	IZVORNI	43,30	6,15	,02	,88	NEIZVORNI	42,82	9,57	KCU	IZVORNI	35,70	6,98	,12	,73	NEIZVORNI	36,73	8,06	KiM	IZVORNI	35,10	6,21	,22	,64	NEIZVORNI	34,04	5,83	OKU	IZVORNI	40,30	4,22	,38	,54	NEIZVORNI	38,95	6,23	OIZ	IZVORNI	43,80	6,54	,02	,88	NEIZVORNI	44,13	5,53	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	76,80	14,75	,11	,75	NEIZVORNI	78,68		15,34	SP	IZVORNI	80,90	6,47	,14	,71	NEIZVORNI	82,09	8,90	VE	IZVORNI	77,20	5,49	,54	,47	NEIZVORNI	80,68	14,44	CS	IZVORNI	70,80	11,15	,00	,99	NEIZVORNI	70,77	11,83	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08	,78	NEIZVORNI	83,09	9,86				
	DOM	IZVORNI	37,60	7,16	,00	,95																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	37,82	9,58				SOD	IZVORNI	42,90	3,93	,04	,84	NEIZVORNI	43,27	5,09	PRI	IZVORNI	38,00	3,23	,24	,63	NEIZVORNI	38,82	4,79	NAT	IZVORNI	33,90	6,36	2,13	,15	NEIZVORNI	37,86	7,43	VZT	IZVORNI	43,30	6,15	,02	,88	NEIZVORNI	42,82	9,57	KCU	IZVORNI	35,70	6,98	,12	,73	NEIZVORNI	36,73	8,06	KiM	IZVORNI	35,10	6,21	,22	,64	NEIZVORNI	34,04	5,83	OKU	IZVORNI	40,30	4,22	,38	,54	NEIZVORNI	38,95	6,23	OIZ	IZVORNI	43,80	6,54	,02	,88	NEIZVORNI	44,13	5,53	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	76,80	14,75	,11	,75	NEIZVORNI	78,68		15,34	SP	IZVORNI	80,90	6,47	,14	,71	NEIZVORNI		82,09	8,90	VE	IZVORNI	77,20	5,49	,54	,47	NEIZVORNI	80,68	14,44	CS	IZVORNI	70,80	11,15	,00	,99	NEIZVORNI	70,77	11,83	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08	,78	NEIZVORNI	83,09	9,86												
	SOD	IZVORNI	42,90	3,93	,04	,84																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	43,27	5,09				PRI	IZVORNI	38,00	3,23	,24	,63	NEIZVORNI	38,82	4,79	NAT	IZVORNI	33,90	6,36	2,13	,15	NEIZVORNI	37,86	7,43	VZT	IZVORNI	43,30	6,15	,02	,88	NEIZVORNI	42,82	9,57	KCU	IZVORNI	35,70	6,98	,12	,73	NEIZVORNI	36,73	8,06	KiM	IZVORNI	35,10	6,21	,22	,64	NEIZVORNI	34,04	5,83	OKU	IZVORNI	40,30	4,22	,38	,54	NEIZVORNI	38,95	6,23	OIZ	IZVORNI	43,80	6,54	,02	,88	NEIZVORNI	44,13	5,53	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	76,80	14,75	,11	,75	NEIZVORNI	78,68		15,34	SP	IZVORNI	80,90	6,47	,14	,71	NEIZVORNI		82,09	8,90	VE	IZVORNI	77,20	5,49	,54	,47		NEIZVORNI	80,68	14,44	CS	IZVORNI	70,80	11,15	,00	,99	NEIZVORNI	70,77	11,83	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08	,78	NEIZVORNI	83,09	9,86																				
	PRI	IZVORNI	38,00	3,23	,24	,63																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	38,82	4,79				NAT	IZVORNI	33,90	6,36	2,13	,15	NEIZVORNI	37,86	7,43	VZT	IZVORNI	43,30	6,15	,02	,88	NEIZVORNI	42,82	9,57	KCU	IZVORNI	35,70	6,98	,12	,73	NEIZVORNI	36,73	8,06	KiM	IZVORNI	35,10	6,21	,22	,64	NEIZVORNI	34,04	5,83	OKU	IZVORNI	40,30	4,22	,38	,54	NEIZVORNI	38,95	6,23	OIZ	IZVORNI	43,80	6,54	,02	,88	NEIZVORNI	44,13	5,53	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	76,80	14,75	,11	,75	NEIZVORNI	78,68		15,34	SP	IZVORNI	80,90	6,47	,14	,71	NEIZVORNI		82,09	8,90	VE	IZVORNI	77,20	5,49	,54	,47		NEIZVORNI	80,68	14,44	CS	IZVORNI	70,80	11,15	,00		,99	NEIZVORNI	70,77	11,83	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08	,78	NEIZVORNI	83,09	9,86																												
	NAT	IZVORNI	33,90	6,36	2,13	,15																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	37,86	7,43				VZT	IZVORNI	43,30	6,15	,02	,88	NEIZVORNI	42,82	9,57	KCU	IZVORNI	35,70	6,98	,12	,73	NEIZVORNI	36,73	8,06	KiM	IZVORNI	35,10	6,21	,22	,64	NEIZVORNI	34,04	5,83	OKU	IZVORNI	40,30	4,22	,38	,54	NEIZVORNI	38,95	6,23	OIZ	IZVORNI	43,80	6,54	,02	,88	NEIZVORNI	44,13	5,53	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	76,80	14,75	,11	,75	NEIZVORNI	78,68		15,34	SP	IZVORNI	80,90	6,47	,14	,71	NEIZVORNI		82,09	8,90	VE	IZVORNI	77,20	5,49	,54	,47		NEIZVORNI	80,68	14,44	CS	IZVORNI	70,80	11,15	,00		,99	NEIZVORNI	70,77	11,83	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08	,78	NEIZVORNI	83,09	9,86																																					
	VZT	IZVORNI	43,30	6,15	,02	,88																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	42,82	9,57				KCU	IZVORNI	35,70	6,98	,12	,73	NEIZVORNI	36,73	8,06	KiM	IZVORNI	35,10	6,21	,22	,64	NEIZVORNI	34,04	5,83	OKU	IZVORNI	40,30	4,22	,38	,54	NEIZVORNI	38,95	6,23	OIZ	IZVORNI	43,80	6,54	,02	,88	NEIZVORNI	44,13	5,53	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	76,80	14,75	,11	,75	NEIZVORNI	78,68		15,34	SP	IZVORNI	80,90	6,47	,14	,71	NEIZVORNI		82,09	8,90	VE	IZVORNI	77,20	5,49	,54	,47		NEIZVORNI	80,68	14,44	CS	IZVORNI	70,80	11,15	,00		,99	NEIZVORNI	70,77	11,83	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08	,78	NEIZVORNI	83,09	9,86																																														
	KCU	IZVORNI	35,70	6,98	,12	,73																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	36,73	8,06				KiM	IZVORNI	35,10	6,21	,22	,64	NEIZVORNI	34,04	5,83	OKU	IZVORNI	40,30	4,22	,38	,54	NEIZVORNI	38,95	6,23	OIZ	IZVORNI	43,80	6,54	,02	,88	NEIZVORNI	44,13	5,53	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	76,80	14,75	,11	,75	NEIZVORNI	78,68		15,34	SP	IZVORNI	80,90	6,47	,14	,71	NEIZVORNI		82,09	8,90	VE	IZVORNI	77,20	5,49	,54	,47		NEIZVORNI	80,68	14,44	CS	IZVORNI	70,80	11,15	,00		,99	NEIZVORNI	70,77	11,83	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08	,78	NEIZVORNI	83,09	9,86																																																							
	KiM	IZVORNI	35,10	6,21	,22	,64																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	34,04	5,83				OKU	IZVORNI	40,30	4,22	,38	,54	NEIZVORNI	38,95	6,23	OIZ	IZVORNI	43,80	6,54	,02	,88	NEIZVORNI	44,13	5,53	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	76,80	14,75	,11	,75	NEIZVORNI	78,68		15,34	SP	IZVORNI	80,90	6,47	,14	,71	NEIZVORNI		82,09	8,90	VE	IZVORNI	77,20	5,49	,54	,47		NEIZVORNI	80,68	14,44	CS	IZVORNI	70,80	11,15	,00		,99	NEIZVORNI	70,77	11,83	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08	,78	NEIZVORNI	83,09	9,86																																																																
	OKU	IZVORNI	40,30	4,22	,38	,54																																																																																																																																					
		NEIZVORNI	38,95	6,23			OIZ	IZVORNI	43,80	6,54	,02	,88	NEIZVORNI	44,13	5,53	DIMENZIJE	EN	IZVORNI	76,80	14,75	,11	,75	NEIZVORNI	78,68	15,34		SP	IZVORNI	80,90	6,47	,14	,71	NEIZVORNI	82,09		8,90	VE	IZVORNI	77,20	5,49	,54	,47	NEIZVORNI		80,68	14,44	CS	IZVORNI	70,80	11,15	,00	,99		NEIZVORNI	70,77	11,83	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08	,78	NEIZVORNI	83,09	9,86																																																																										
OIZ	IZVORNI	43,80	6,54	,02	,88																																																																																																																																						
	NEIZVORNI	44,13	5,53			DIMENZIJE	EN	IZVORNI	76,80	14,75	,11	,75	NEIZVORNI	78,68	15,34		SP	IZVORNI	80,90	6,47	,14	,71	NEIZVORNI	82,09	8,90		VE	IZVORNI	77,20	5,49	,54	,47	NEIZVORNI	80,68		14,44	CS	IZVORNI	70,80	11,15	,00	,99	NEIZVORNI		70,77	11,83	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08	,78	NEIZVORNI	83,09	9,86																																																																																				
DIMENZIJE	EN	IZVORNI	76,80	14,75	,11			,75																																																																																																																																			
		NEIZVORNI	78,68	15,34			SP		IZVORNI	80,90	6,47	,14	,71	NEIZVORNI	82,09		8,90	VE	IZVORNI	77,20	5,49	,54	,47	NEIZVORNI	80,68		14,44	CS	IZVORNI	70,80	11,15	,00	,99	NEIZVORNI		70,77	11,83	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08	,78	NEIZVORNI	83,09	9,86																																																																																													
	SP	IZVORNI	80,90	6,47	,14			,71																																																																																																																																			
		NEIZVORNI	82,09	8,90			VE		IZVORNI	77,20	5,49	,54	,47	NEIZVORNI	80,68		14,44	CS	IZVORNI	70,80	11,15	,00	,99	NEIZVORNI	70,77		11,83	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08	,78	NEIZVORNI	83,09	9,86																																																																																																							
	VE	IZVORNI	77,20	5,49	,54			,47																																																																																																																																			
		NEIZVORNI	80,68	14,44			CS		IZVORNI	70,80	11,15	,00	,99	NEIZVORNI	70,77		11,83	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08	,78	NEIZVORNI	83,09	9,86																																																																																																																	
	CS	IZVORNI	70,80	11,15	,00			,99																																																																																																																																			
		NEIZVORNI	70,77	11,83			OD		IZVORNI	84,10	8,64	,08	,78	NEIZVORNI	83,09	9,86																																																																																																																											
	OD	IZVORNI	84,10	8,64	,08			,78																																																																																																																																			
		NEIZVORNI	83,09	9,86																																																																																																																																							

* $p < 0,05$

Opomba: Za opis kratic glej besedilo.

BFQ pri izvorno in neizvorno dvojezičnih udeležencih iz Gimnazije Koper. Osebnostne lastnosti izvornih in neizvornih dvojezičnih udeležencev se ne razlikujejo na nobeni osebnostni poddimenziji ali dimenziji.

Razprava

Kot je videti iz prikazanih tabel, se izvorni in neizvorni dvojezični mladostniki, ki so sodelovali v raziskavi, večinoma med seboj osebnostno ne razlikujejo. Izjema so mladostniki z gimnazije s slovenskim učnim jezikom iz Trsta F. Prešeren, kjer je zaslediti razlike pri poddimenzijah aktivnost in dominantnost ter pri dimenziji energija, ki jo prejšnji

dve tvorita. Pri vseh omenjenih (pod)dimenzijah dosegajo neizvorno dvojezični dijaki višje skore kot izvorno dvojezični, kar pomeni, da so dvojezični mladostniki, ki so J2 začeli usvajati od začetka aktivne uporabe jezika do začetka šolanja, bolj polni navdušenja, bolj zgovorni, optimistični, nabiti z energijo, bolj družabni, se znajo bolje postaviti zase ter lažje obvladujejo soljudi. Zanimivo je dejstvo, da je rezultat, ki ga dosegajo omenjeni mladostniki, tudi sicer višji od povprečnega rezultata, ki ga avtorji testa BFQ v priložniku za uporabo testa citirajo kot povprečen rezultat 15 do 24-letnih preizkušancev iz Italije (Caprara, Barbaranelli, Borgogni, 1994). Pri tem je zanimivo še dejstvo, da veljajo v širšem družbenem okolju, v katerem živijo zamejski Slovenci, Slovenci dejansko za hlapčevski narod. Kje gre iskati razloge za nadpovprečen rezultat neizvorno dvojezičnih mladostnikov na omenjenih poddimenzijah in dimenzijah? Morda v dejstvu, da so zaradi okolja, v katerem živijo (v katerem ima njihova materinščina status manjšinskega jezika, ki mu je okolje pretežno nenaklonjeno), morali neizvorno dvojezični že od vsega začetka razviti višjo stopnjo asertivnosti; najprej za to, da so v čim krajšem času usvojili J2, kasneje za to, da so se tudi z vidika identifikacije razvili kot njihovi izvorno dvojezični vrstniki, ki se (zaradi spodbudnega vpliva ožjega okolja, ki jih je že od vsega začetka in torej brez dilem in oklevanj vzgajalo kot dvojezične) bolj verjetno že od vsega začetka uravnoteženo identificirajo z obema jezikoma in kulturama.

Toda zakaj se ista značilnost ne kaže pri ostalih dveh skupinah izvorno in neizvorno dvojezičnih udeležencev? Pri obeh skupinah (tabeli 2 in 3) je sicer opaziti, da so neizvorno dvojezični mladostniki na poddimenzijah aktivnost in dominantnost ter na dimenziji energija dosegali prav tako višje rezultate kot njihovi izvorno dvojezični vrstniki, vendar razlike med skupinami niso dovolj velike, da bi bile statistično pomembne. Glede na to, da so se statistično pomembne razlike pojavile le pri gimnazijih iz Trsta, lahko sklepamo, da so opažene razlike predvsem posledica družbenega okolja (v najširšem smislu), v katerem živijo mladostniki, ki so sodelovali v raziskavi, ne pa posledica sočasnega oziroma sukcesivnega usvajanja J1 in J2. Glede odnosa do slovenske manjšine se tržaško okolje v marsičem razlikuje od Slovenske Obale (kar se kaže že v dejstvu, da je na Slovenski Obali dvojezičnost uradno priznana in sprejeta, medtem ko v Trstu temu ni tako), in možno je, da je prav zaradi te specifičnosti prišlo do bolj poudarjene energije pri neizvornih dvojezičnih mladostnikih iz Trsta, medtem ko se ta razlika ni pokazala na nobeni izmed proučevanih gimnazij s Slovenske Obale.

Sicer pa lahko dobljene rezultate interpretiramo še drugače. Ta opcija nam sugerira upoštevanje možnosti, da dejansko v populaciji ni statistično pomembnih razlik med osebnostnimi značilnostmi izvorno in neizvorno dvojezičnih mladostnikov, vendar so se pri tržaškem vzorcu razlike kljub temu pojavile in sicer kot posledica nizkega števila v raziskavo vključenih mladostnikov, zaradi katerega se lahko vsako odstopanje v eno ali drugo smer pozna kot navidezna statistična pomembnost. Glede na število v raziskavo vključenih mladostnikov se moramo že od vsega začetka zavedati, da posploševanje z dobljenih rezultatov na celotno populacijo ni upravičeno brez določenega tveganja. Vsekakor pa obstaja verjetnost, da se tudi v populaciji pojav giblje v nakazani smeri, iz česar izhaja, da je delitev mladostnikov na izvorno in neizvorno dvojezične po kriteriju, ki sem ga določila v pričujoči raziskavi (J1 in J2 od začetka nasproti J1 od rojstva ter J2 v predšolskem obdobju) z vidika osebnostnega razvoja nerelevantno. To obenem pomeni,

da je, če le naši rezultati držijo tudi za celotno populacijo, glede razvoja proučevanih osebnostnih potez vseeno, če je otrok v zgodnjem otroštvu izpostavljen obema jezikoma (J1 in J2) pred dopolnitvijo prvega leta starosti (sočasno oziroma »simultano«, če uporabimo McLaughlinov izraz) oziroma če je enemu od njiju (J2) izpostavljen nekoliko kasneje in sicer po dopolnjenem prvem letu starosti ter pred začetkom šolanja. Še enkrat pa moram poudariti, da ugotovitev izhaja iz raziskave, v okviru katere smo kot izvirno in neizvorno dvojezične oziroma, če nekoliko prilagojeno uporabimo McLaughlinovo terminologijo (Grosjean, 1982), simultano in sukcesivno dvojezične, smatrali le adolescente, ki so oba jezika usvajali v naravni situaciji.

Z vidika osebnostnega razvoja je torej delitev na izvorno in neizvorno dvojezičnost videti nepotrebna, kar pa ne izključuje možnosti, da bi se delitev izkazala za smiselno, če bi predmet preučevanja ne bila osebnost, pač katerikoli drug vidik, ki naj bi bil tako ali drugače povezan z dvojezičnostjo (npr. jezikovna kompetenca, komunikacijska kompetenca ipd.).

Literatura

- Allen, C. in Lambert, W.E. (1969). Ethnic identification and personality adjustments of Canadian adolescents of mixed English-French parentage. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 1 (2), 69 – 86.
- Bloomfield, L. (1967). *Language*. London: Unwin University Books.
- De Houwer, A. (1995). Bilingual Language acquisition. V P. Fletcher in B. MacWhinney (ur.), *The Handbook of Child Language* (str. 219-250). Oxford: Blackwell Publishers.
- Furlan Pahulje, M. (1997). *Vpliv socialnokulturnih dejavnikov na psihosocialni razvoj otrok in mladostnikov v dvojezičnem okolju. [Impact of sociocultural factors on psychosocial development of children and youth in bilingual environment]*. Neobjavljeno magistrsko delo [unpublished MA thesis]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.
- Gogala, A. (1997). *Slovar slovenskega knjižnega jezika. [Slovene dictionary]*. Ljubljana: DZS.
- Grosjean, F. (1982). *Life with two languages: an introduction to bilingualism*. London: Harvard University Press.
- Harré, R., Lamb, R. in Mecacci, L. (1992). *Psicologia - Dizionario enciclopedico*. Bari: Editori Laterza.
- Hoffman, C. (1996). *An Introduction to Bilingualism*. London, New York: Longman.
- Lük Nečak, A. (1995). Dvojezičnost ni dvojna enojezičnost [Bilingualism is not double monolingualism]. *Uporabno jezikoslovje*, 4, 8 – 31.
- Skutnabb-Kangas, T. (1981). *Bilingualism or not?* Clevedon: Multilingual Matters.
- Titone, R. (1980). Bilinguismo infantile e sviluppo della personalita. *Quaderni per la promozione del bilinguismo*, 27/28, 2 – 23.
- Yelland, G.W., Pollard, J. in Mercuri, A. (1993). The metalinguistic benefits of limited contact with a second language. *Applied psycholinguistics*, 14, 423 – 444.
- Zavratnik-Zimic, S. (1998). *Pogovori s koroškimi Slovenci. O etnični identiteti, dvojezični vzgoji in samopodobi [Interviews with Slovenes in Carinthia: On ethnical identity, bilingual education and self-image]*. Celovec: Mohorjeva založba.

Prispelo/Received: 02.08.2002

Sprejeto/Accepted: 22.11.2002